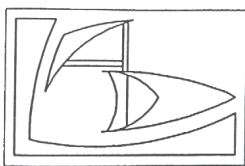

E E U W E N - T E M M E R

LOUIS ARCHIEF & DOCUMENTATIECENTRUM LAD
JAARGANG 5 - NUMMER 3 - NOVEMBER 2006 AFGIFTEKANTOOR TESSENDERLO

LOOIS ARCHIEF EN DOCUMENTATIECENTRUM v.z.w.

Viermaandelijks Tijdschrift: EEUWENTEMMER

Secretariaat: BEA VERACHTERT
Gerhagenstraat 60
3980 Tessenderlo

Kontaktadres-telefonisch: LOUIS ALAERTS tel.: 013 66 73 30
Windmolen 14, 3980 Tessenderlo

Bankrekening: DEXIA: 068-2092164-95
Loois Archief en Documentatiecentrum VZW

Lidmaatschap: 10 EURO - storten op bovenvermelde
bankrekening

Bestuur: LOUIS ALAERTS Voorzitter
BEA VERACHTERT Secretaris
RENE CLONEN Penningmeester

JULIEN HERMANS
LUCIENNE PELSERS
PAUL STRAUVEN
FRANCOIS VAN GEHUCHTEN
JOS VAN GENECHTEN
FRANS VAN THIENEN
STAN PANIS
JEF WAGEMANS

Verantwoordelijk uitgever: Louis Alaerts, Windmolen 14, 3980 Tessenderlo

Geen uittreksel, overname noch afdruk uit EEUWENTEMMER mag geschieden zonder toestemming van het Loois Archief en Documentatiecentrum V.Z.W. Iedere auteur is verantwoordelijk voor het door hem of haar gepubliceerde artikel.

Kaft: Ontwerp: Julien Hermans

Foto: Nostalgische prentkaart van een al lang verdwenen Looise boerderij.

Voorwoord

November 2006... de verkiezingen zijn voorbij. Verkiezingsborden, affiches en slogans zijn uit het straatbeeld en het geheugen verdwenen, de lange herfst- en winteravonden komen eraan en met hen ook... de jaarlijkse revuevoorstellingen. Hoewel voor het ontstaan van de Looise revue vaak verwezen wordt naar het jaar 1954 markeert dit toch niet het eerste begin ervan. Daarvoor moeten we terug in de tijd, naar 1919. In zijn artikel 'Naar de wortels van de Looise revue' schetst Jos Van Thienen het prille begin van wat door de jaren heen tot een heuse Looise revue-traditie is uitgegroeid.

En dat bijnamen waarmee in revues vaak gegoocheld wordt, nog ouder zijn dan uit 1919 bewijst het artikel van François Van Gehuchten. Of hoe Looise bijnamen uiteindelijk familienamen werden. François geeft een overzicht van Looise bijnamen vanaf de tweede helft van de 16de eeuw, een scharnierperiode met betrekking tot het optekenen van namen. Hij doorploegde daarvoor gemeentearchieven, kerkarchieven en parochieregisters.

November is ook de maand waarin we de patroonheilige van onze parochie vieren, Sint-Martinus ook wel Sint-Maarten genoemd. Frans Van Thienen vroeg zich af wat Maarten met al die 'pijpen' doet die hem zo gul gegeven worden.

En november is eveneens de maand waarin wapenstilstand en de slachtoffers van de beide wereldoorlogen herdacht worden. Deze maand verschijnt het boek 'Tessenderlo bezet en bevrijd' geschreven door Dimitri Roden. Als voorzitter van het Loois Archief en Documentatiecentrum ben ik blij met de publicatie ervan. De auteur ging bij het schrijven van dit boek met grote nauwkeurigheid te werk. De waarheid bloot leggen zonder een oordeel uit te spreken, was zijn uitgangspunt. Het werd een moeilijke evenwichtsoefening waarin de auteur naar mijn aanvoelen meer dan geslaagd is.

In november herdenken we ook onze doden. Het themanummer dat je bij deze Eeuwentemmer ontvangt, 'Een graf in de kerk', sluit daar bij aan. Het handelt over hen die in de periode tussen 1595 en 1797 in onze Sint-Martinuskerk begraven werden.

Ik hoop beste lezer dat de komende najaarsavonden lang en guur mogen zijn zodat je knus in je warme woonkamer de tijd hebt om ons tijdschrift, ons themanummer en het boek van Dimitri Roden te lezen. Wij geven nu even de pijp aan Maarten maar begin maart zijn we er weer en beginnen we enthousiast aan een nieuwe jaargang van Eeuwentemmer.

De hele LAD-ploeg wenst je veel leesgenot, een 'warme' winter, een prettig eindejaar en een spannend nieuw jaar toe.

Louis Alaerts
voorzitter

Naar de wortels van de Looise revue

Het woord revue is afgeleid vanervoir (terugzien). Het brengt ons meteen terug naar de oorsprong van dit genre in het Frankrijk van de 18de eeuw. Op het einde van het jaar brachten artiesten een satirisch jaaroverzicht, waarin de spot werd gedreven met toestanden en figuren. De revue zoals die vandaag op sommige plaatsen nog voorkomt, grijpt eveneens terug op de plaatselijke actualiteit en doet dat op een luimige manier. Het genre is beslist niet cynisch, maar wil het publiek in de eerste plaats vermaken. Dolkomische situaties en karikaturale personages behoren tot de vaste ingrediënten. De mensen vermaken wil zeggen dat de vorm veel aandacht krijgt en vaak de inhoud naar het achterplan duwt. De hedendaagse revue heeft dan ook veel raakpunten met het variété. Veel decorwisselingen, snelle afwisseling van de scènes, muzikale en choreografische intermezzo's dragen bij tot het showgehalte. Op zichzelf is dat niet zo nieuw. De Griekse blijspeldichter Aristophanes (ca. 445 - ca. 385) nam in zijn stukken ook al de gebeurtenissen uit zijn tijd op de korrel en deed dat in een bonte mengeling van dialogen, muziek-, dans- en zangvoorstellingen. Zijn blijspelen gelden daarom als verre voorlopers van het genre, als protorevues.

Zeggen dat het revuetoneel in Tessenderlo kan bogen op een lange traditie, is een understatement. Je hoeft geen liefhebber van het genre te zijn om toe te geven dat de Looise revue zijn gelijke niet kent in Vlaanderen. Sinds 1954 bestaat hij bijna zonder onderbreking. Eerst vonden de opvoeringen tweejaarlijks plaats, vanaf 1966 jaarlijks. In 1972 en 1973 diende het revuegezelschap De Boubinels een adempauze in te lassen, wegens de ziekte en de dood van auteur Hilaire Vandervoort. Maar in 1974 werd de draad weer opgeraapt. De revue herleefde, en hoe! Hij zou zelfs sterk genoeg blijken om het Grote Schisma van 2001, toen er plots twee revuegezelschappen en dus ook twee revues waren, te overleven.

Engsbergs zonder licht

Het jaar 1954 mag dan al een memorabel jaar zijn voor de Looise revue, het markeert niet het allereerste begin. Daarvoor moeten we iets dieper graven in het verleden, 35 jaar om precies te zijn. In 1919 nam het culturele leven opnieuw een aanloop na vier jaar oorlogselende. Er mocht nu wel eens gelachen worden, moet men hebben gedacht. En er viel blijkbaar wat te lachen, want niet één maar twee toneelgroepen probeerden de toeschouwers op hun hand te krijgen met humor over plaatselijke gebeurtenissen. De Sint-Martinus Toneelgilde kreeg de primeur. Op zondag 25 en donderdag 29 mei bracht deze toneelafdeling van de Sint-Martinusfanfare de klucht *Hoe men veldwachter wordt* van Constant Godelaine (1888-1942),

In 1956 werd revuegezelschap 'De Boubinels' opgericht. Op de foto zien we ?, Georges Clonen, Gust Dierick en Hilaire Vandervoort.

samen met het drama *Martelaar*.¹ Enkele maanden later, in het najaar (28 september), voerde de studentenkring Hoger-Op tijdens een toneel- en liederenavond in de Sint-Martinuszaal *Engsbergs zonder licht* op van Leonard Delsupehe (1898-1981). Het was een *klucht-revue* in drie bedrijven ten voordele van soldaten en weggevoerden.

Zoals de genreaanduidingen laten zien, waren het geen revues in de betekenis die we er vandaag aan geven. Het tweede stuk twijfelde aan zijn ware aard, zo blijkt uit de omschrijving *klucht-revue*. Voor zover ik heb kunnen achterhalen, is het niet bewaard gebleven. Als we het wat precies willen situeren in het continuüm tussen revue en klucht, moeten we ons behelpen met wat schaarse gegevens.² *Engsbergs zonder licht* speelt zich af tegen de achtergrond van de oorlog. Het eerste en tweede bedrijf vinden plaats in Engsbergen, het derde aan *de Comiteit in Tessenderlo*. Belangrijke rollen waren weggelegd voor Staf Wouters (Engsbergse boer), Staf Van Diest (zijn zoon), Herman Verachtert (knecht) en Arthur Verhaegen (lid van het voedingscomité).

De titel en de indeling in drie bedrijven wijzen alvast op een eenheid van handeling, zoals in een klassiek toneelstuk. Een revue daarentegen wordt gekenmerkt door een snelle opeenvolging van verschillende scènes, die weinig of geen verband houden met elkaar.

Anderzijds is er een duidelijke satirische toets aanwezig, wat dan weer wijst in de richting van de revue. Vooral de domheid van de Engsbergenaren wordt op de korrel genomen. De boeren die het gehucht bevolkten, hadden weinig verstand van elektriciteit. Wanneer op een bepaald ogenblik de elektrische stroom onderbroken wordt, begeven ze zich met een klein zakje naar Tessenderlo om er elektriciteit te kopen. Tot daar de synopsis. Maar het verhaal heeft ook raakpunten met de Looise realiteit anno 1918. Het heikele punt was namelijk dat de gehuchten achtergesteld waren op het vlak van stroomvoorziening. Terwijl de mensen van de buitenwijken zich moesten zien te redden met petroleum, acetyleen of carbid, werd het centrum al vanaf april 1918 verlicht door middel van elektriciteit. Niet dat het elektrische licht zoveel soelaas bracht, want vaak was het hier ook gewoon... *Looi zonder licht*.³

Auteur Leonard Delsupehe heeft de invoering van elektrische verlichting waarschijnlijk aangegrepen om het contrast met het *donkere* (want achtergebleven) Engsbergen scherp te stellen. Dit contrast en de rivaliteit tussen de *boerkes* van Engsbergen en de *metschijters* van Looi heeft trouwens nog lang bestaan. Henri Meeus (°1923) herinnert zich dat de Looienaars vroeger de uitdrukking *Engsbergs zonder licht* in de mond namen als een soort van slagzin om de spot te drijven met de Engsbergenaren. Wat de Looienaars volgens hem ook wel eens riepen, was: *De gloazen stoassie!* Ze verwezen hiermee naar het feit dat er in dit boerengat niet eens een station was. Die van Engsbergen repliceerden: *Loewej zonder petrol en mee een stoassie zonder promoassie!* Waarmee zij op hun beurt de illusies van de Looienaars door prikten.

Hoe men veldwachter wordt

Onder het pseudoniem Frans Vermeulen ontpopte Leonard Delsupehe zich later tot auteur van liederen, toneelstukken en novellen.⁴ Met het schrijven van zijn klucht-

revue zette hij als het ware de toon voor zijn volgende geschriften, waarin hij een duidelijke voorkeur aan de dag legde voor het humoristische genre. Een groot schrijver was hij niet. Toch beleefde hij successen in Vlaanderen met zijn hekelspel *Hoe men minister wordt*. Het drijft de spot met politiek gekonkel en bevat in de titel een speelse knipoog naar *Hoe men burgemeester wordt* van August Snieiders en - voor de Looienaars - naar de hoger vermelde *revue* (nu ja, ik noem het voortaan maar zo) van Constant Godelaine, *Hoe men veldwachter wordt*.

René Clonen

Constant Godelaine, geboren in Tessenderlo op 4 september 1888 en gestorven in Cointe Slessin op 12 juni 1945, was naast leraar ook essayist, toneelcriticus en geschiedschrijver. Van hem voerde de Toneelgilde Sint-Martinus op 25 mei 1919 de klucht 'Hoe men veldwachter wordt' op.

Ook voor Godelaine behoorde het schrijven van een revue tot zijn eerste literaire probeersels. *Hoe men schrijver wordt!* Maar Godelaine had op letterkundig vlak veel meer in zijn mars dan zijn tien jaar jongere dorpsgenoot.⁵ Hij zou zich vooral laten opmerken als toneel- en literatuurcriticus. Het schrijven van een revue lag dus een beetje buiten zijn werkveld. Laten we het maar een opstoot van studentikoziteit noemen, want toen hij in 1914 de eerste versie uit zijn pen schudde was hij nog maar pas (een jaartje vroeger, in 1913) gepromoveerd tot doctor in de letteren en wijsbegeerte aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Hij wachtte daarna enkele jaren, tot het einde van de oorlog, om zijn tekst te stroomlijnen tot een tweede, wellicht definitieve kopij. De eerste versie is gelokaliseerd en gedateerd 'Tessenderloo 20 Oct van 't oorlogsjaar 1914', de tweede 'Hasselt, 25 Jan 1919'. Beide versies bestaan alleen in handschrift en worden bewaard in het Provinciaal Archief en Documentatiecentrum in Hasselt.⁶ Het verschil ertussen kunnen we vergelijken met dat tussen een manuscript en een typoscript.

Het lijkt erop dat de eerste versie niet meer is dan een aanloop tot de tweede, die in sierlijk, bijna kalligrafisch schrift is opgesteld, zonder doorhalingen en notities in de marge, en zo de indruk wekt afgewerkt te zijn. Inhoudelijk en tekstueel zijn de verschillen niet zo groot. De tweede versie zou je een literaire omzetting van de eerste kunnen noemen. Er ligt meer klemtoon op de formulering en ook de regieaanwijzingen krijgen meer aandacht. De werktitel *De avonturen van Narres. Komische tooneeltjes uit den oorlog van 1914* wordt in zijn definitieve vorm: *Een klucht. Hoe men veldwachter wordt. Komische tooneeltjes uit den oorlog in drie bedrijven*.

Het meest opmerkelijke onderscheid betreft toch wel het taalgebruik. De mono- en dialogen in *De avonturen van Narres* worden gevoerd in het dialect en worden fonetisch weergegeven. In een woord vooraf ('Voor lezer of toeschouwer') verontschuldigt de auteur zich voor wat hij een literaire zonde noemt: 'Het kiezen van een dialect boven het beschaafd Nederlandsch, dié litteraire zonde neem en draag ik zonder wroeging op mijn geweten'. Als het geen wroeging is, welke ingevingen hebben hem er dan uiteindelijk toe doen besluiten om in de nieuwe versie voor het *beschaafd* Nederlands te kiezen? Opportunisme? De mogelijkheid om zijn stuk ook op plaatsen buiten Tessenderlo speelbaar te maken? Ik weet trouwens niet of de Sint-Martinus Toneelgilde gekozen heeft voor de dialect- of voor de ABN-versie. De kans is groot dat het dialect de voorkeur heeft gekregen. Het gebruik van de volkstaal in zo'n volks stuk draagt nu eenmaal bij tot de herkenbaarheid en de lokale kleur, al moet ik er meteen bij vertellen dat ook in de ABN-versie hier en daar een dialectische toets aanwezig is (bv. de tussenwerpsels *nè*, *si*, *hi sè* of de uitdrukking *huuët* voor 'kop af').

Voor het schilderen van de lokale kleur is het dialect belangrijk maar niet noodzakelijk. Ook de inhoud en de setting situeren de gebeurtenissen in Tessenderlo anno augustus 1914. Het broek bijvoorbeeld is herkenbaar als het Waterbroek, want in het toneeldecor van het tweede bedrijf is de torenspits van Genendijk zichtbaar. Toen Godelaine zijn revue schreef lag de bewogen eerste oorlogsmaand nog vers in het geheugen. Het leven viel weliswaar opnieuw in een plooi, maar het trauma was nog niet verwerkt en zou nog lang onverwerkt blijven. Augustus 1914 was de maand van de angst. Geruchten over een nakende oorlog, soldaten die worden opgeroepen, berichten over wandaden van de Pruisen, de slag bij Halen, schermutselingen aan het Punt, de doortocht van elitetroepen...maakten de angst tot een vast gegeven.⁷

In *Hoe men veldwachter wordt* maakt Constant Godelaine die angst opnieuw zichtbaar, gerelativeerd door milde ironie en al even milde satire. Hij houdt de Looienaars een lachspiegel voor. De haak waaraan hij die spiegel ophangt is het verhaal van Narres, gespeeld door Arthur Verhaegen. Narres is *garde-civique*. Hij denkt er niet aan dienst te nemen als vrijwilliger, maar o wee de Duitser die een voet in zijn huis zet! Narres is een blaaskaak, zo'n beetje te vergelijken met Jerolimo, de Spaanse Brabander van Bredero, of de figuur van Baas Gansendonck uit het werk van Conscience. Net als zijn grote voorgangers speelt Godelaine met de spanning tussen schijn en wezen. Zo laat hij Narres de schijn ophouden dat hij onvervaard is, terwijl hij in werkelijkheid in elkaar krimpt wanneer er gevaar dreigt. Deze broekschijter schrikt er echter niet voor terug om zijn vrienden een hak te zetten wanneer hij daar de kans toe heeft. Hij is dus niet alleen een angsthaas, maar ook een pestkop. En een sluwe vos, zo blijkt op het einde, maar hierover dadelijk meer.

In het eerste bedrijf krijgt Narres thuis het bezoek van zijn buurman Jef (Lambert Testelmans) en van *de Spie* (Leo Persoons). Zij hebben onheilsberichten bij over wandaden van de Pruisen en over ulanen die aan het Punt⁸ zijn gesignaleerd. Plots horen ze hoefgetrappel en stapt er iemand binnen. Paniek, hilariteit! Het blijkt gelukkig maar een Belgisch lansier op verkenning te zijn (Domien Strauven). Het tweede bedrijf speelt zich af in het broek. We maken kennis met *de gijer* (*de Lat*

in de tweede versie, een rol gespeeld door Leo Verachtert) en zijn zoontje Lowiken (Karel Verachtert). Zij krijgen eerst het gezelschap van *de Spie* en vervolgens van een tot de tanden gewapende Narres. Hij heeft de opdracht gekregen om op verkenning te gaan over Genendijk naar de spoorweg. Listig als hij is, heeft hij aan *Deel*⁹ de weg naar het broek gekozen. Opnieuw worden de kameraden verrast, nu door gewerschoten. Vluchtende ulanen komen voorbij gelopen. Eén van hen valt gewond neer en sterft. Narres verlaat voorzichtig zijn schuilplaats, merkt dat de ulaan de geest heeft gegeven en zet zijn voet op het lijk als een jager op zijn trofee. Enkele vrijwilligers en een commandant komen toegesnel, gevolgd door de burgemeester (R. Cuypers) en een handvol burgers. De burgemeester en het volk zijn graag bereid te geloven dat Narres een heldendaad heeft verricht. In het derde bedrijf wordt hij dan ook gedecoreerd met het 'kruis van den Glazen Olifant' en aangesteld tot veldwachter. Dat gebeurt in zijn eigen huis en in aanwezigheid van een afgevaardigde van de koning (J. Vandervoort), de burgemeester, het schepencollege en dorpsgenoten.

De bedrieger beloond, dat is de moraal van dit flinterdunne verhaaltje. 'Als Narres van Lewisken, 'n vergeten arm boeren duivelken, een eereteeken krijgt voor iets dat hij niet gedaan heeft, wat moet het dan voor den grooten man zijn!! Die heeft ze wel voor 't opspeten. Ja, ja, zoo gaat dat in die wereld! 't Paard, dat de haver verdient, krijgt ze niet!' Het is Narres die deze hekelende woorden spreekt. Alle hooggeplaatsten die riemen hebben gesneden uit andermans leer, zet hij zo in hun onderhemd. Tegelijkertijd kroont hij zichzelf met onschuld. Van onderkruiper en underdog wordt hij plots de held van de avond, wellicht ook voor het publiek. Want geef toe, wie kan het een *boerke* kwalijk nemen dat hij het voorbeeld van zijn oversten kopieert?

De politieke satire is maar één van de vaatjes waaruit Godelaine zijn humor tapt. Het brouwsel dat hij het publiek voorzet, is stereotiep, echte verrassingen zijn er niet. Karakterhumor, situatiedumor, taalhumor¹⁰, het is allemaal tamelijk karikuraal, naar de eisen van het genre. Dit verhindert niet dat hij vooral op herkenbaarheid mikt. Doorheen de overdrijving wil hij de toeschouwers doen kijken naar zichzelf. Doen lachen om zichzelf, om het eigen ongeluk. Veel taferelen verwijzen direct of indirect naar gebeurtenissen uit het begin van de oorlog. Voorop natuurlijk de vlucht naar het broek. Het feit dat veel Looienaars in de oogstmaand van 1914 (en ook daarna nog) met hun gezin enkele nachten in het broek doorbrachten, moet na afloop van de oorlog belachelijk hebben geleken. Voor Godelaine een dankbare insteek, voor de Looienaars die het meemaakten keiharde realiteit. De angst, nietwaar!

Een getuigenis: 'Mijn moeder was bang, zo bang dat we een keer of twee in het broek zijn gaan slapen. In het broek! En wij alleen niet, *zalle!* De mensen waren bang, hé. En dan zijn wij gaan vluchten, ik geloof wel te voet, naar Postel. Daar hebben wij op een grote boerderij in het hooi geslapen. En dan zijn we tot Eindhoven geweest en te voet teruggekomen. In Eindhoven zijn we in een klooster bij nonnekes geweest. Ik weet ook nog dat onze vader een bus gemaakt had en die had meegenomen op de vlucht. Hij moest toen juist een rekening betalen. In die tijd was dat met vijffrankstukken. En dat was zo'n 200 frank zeker, of 300 frank. Hij had die vijffrankstukken in die bus gestoken om ze te kunnen meenemen. Wij waren

geen rijke mensen, natuurlijk. Dat weet ik ook nog: toen we thuis zijn gekomen, moesten we allemaal kuipen met water vullen om de paarden van de soldaten te laten drinken. Dat was de elite, dat waren de *schoewen*. Toen ze aftrokken sliepen er soldaten bij ons in het stro. Dat waren natuurlijk geen huizen zoals nu'.¹¹

Andere taferelen roepen weer andere feiten en voorvallen voor de geest. Wanneer Jef in het tweede toneel van het eerste bedrijf aan Narres vertelt dat de Pruisen in Sint-Truiden de stad bijna in brand hadden gestoken, omdat er op de voorwacht was geschoten, alludeert hij vermoedelijk ook op wat in Tessenderlo was gebeurd. Henriëtte Thomas zegt hierover in een interview: 'Er was een Duitser doodgeschoten¹², weet ge wel, en ze konden de dader niet vinden en daar zouden ze Tessenderlo eens voor gaan straffen. Dat weet ik nog goed. Niemand durfde nog buiten komen, het dorp zat vol schrik. Op de hoeken van de markt hadden ze al stro gelegd om in brand te steken. En wat deed Ooms? Hij heeft die *grote man* binnengeropen en heeft hem zat gemaakt. Hij had goede wijnen, *burgemeester* Ooms [sic], hij had *vanalles*. En zo is Tessenderlo gered'.¹³

Hilaire Vandervoort in actie. Behalve acteur was hij ook tekstschrijver van de opgevoerde revues. Na zijn overlijden in 1974 zou Georges Dierick de rol van revueschrijver overnemen.

Het is niet uitgesloten dat deze getuige twee gebeurtenissen door elkaar haalt, meer bepaald die van 17 augustus (doortocht van de eerste Duitsers, schermutse-lingen aan het Punt) en die van 27 september 1914 (belegering en inname van de Looise markt). Op beide dagen hing er onheil in de lucht. Op beide dagen kon notaris en volksvertegenwoordiger Ooms, die toen nog gewoon raadslid was en geen burgemeester, erger voorkomen. Maar op die dag laat in september kon hij maar nipt een heuse ramp afwenden. Senator Keesen, oud-pastoor van Tessenderlo, zou het later in de senaat hebben over een miraculeuze redding!

Wat was er gebeurd? De Duitsers wilden represailles nemen omdat zij in het dorpscentrum onder vuur waren genomen. Louis Ooms kon er de vijand van overtuigen dat vrijwilligers van het leger geschoten hadden, en geen burgers. Hij vroeg en kreeg genade voor zijn dorp. 'De schepen - want de burgemeester was er uitgemuisd - heeft schoon woorden moeten geven of ze lichtten de stad aan de vier hoeken aan', luidt het in de woorden van de revue. En terloops doet de revue doet wat hij moet doen: de op dat ogenblik 75-jarige burgemeester Louis Janssen, die wellicht in geen verten te bespeuren was, een sneer geven.

Of Ooms deze wonderbaarlijke redding met wijn heeft afgekocht, heb ik niet kunnen verifiëren. Dat hij een wijnkenner was, kan kloppen, want in de revue zegt Narres: 'oude wijn is de beste, dat heb ik den notaris al honderd keeren hooren zeggen en dat 's 'ne kenner, man!' Klinkt dat nog vriendelijk? Een beetje verder haalt Narres al zijn kanonnen boven: 'Ze moeten den rijken man maar wat plunderen, ze hebben nu de kans zonder in den bak te vliegen'.

De kleine wraak van de kleine man.

Dat is de revue op zijn best: de kleine man die de grote te gapen zet, maar ook zichzelf niet spaart. Boer, bakker, burgerman of burgemeester, niemand is veilig. Voor de revue bestaat geen compassie. Geen protocol, geen normen en geen wetten. Alleen die éne wet: de lachers hebben altijd gelijk. Dat was zo in 1914 en dat zou zo zijn in de jaren 50 van de vorige eeuw, toen Hilaire Vandervoort en Gust Dierick met de Boubinels een revue-traditie in het leven riepen die stilletjes op weg is records te breken. En *da's nie gezieëverd*.

Literatuur

François Van Gehuchten. 1988. *Tessengerlo tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Tessenderlo: VVV.

Jos Van Thienen (red.). 1986. *Loois cultuurlexicon*. Kunstkring Tessenderlo.

Jos Van Thienen. 1992. *Constant Godelaine*. In: *Monografieën van de Koninklijke Vereniging van Limburgsche Schrijvers*, jrg. 3, nr. 1.

Jos Van Thienen. 1997. *Tussen vroeger en nu. Momenten uit de geschiedenis van Tessenderlo in de twintigste eeuw*. Tessenderlo: Rotary.

Jos Van Thienen. 2005. *Een leven in herinnering. Henriëtte Thomas over haar vader Jef Thomas*. In: *Eeuwentemmer*, jrg. 4, nr. 1, p. 10-11.

Noten

1 *Hoe men veldwachter wordt* beleefde ook nog een opvoering op 30 maart 1924, tijdens het jaarlijks winterfeest van de turnvereniging, en op 21 en 28 november 1937 in de Gildezaal van Hulst op, nu samen met Voor zijn volk.

2 Mijn notities dateren uit de periode dat ik het Loois Cultuurlexicon voorbereidde. De referenties heb ik niet bewaard. Waarschijnlijk komen deze gegevens uit Boerenbelang.

3 Jos Van Thienen 1997, p. 66-67.

4 Meer over hem in: Jos Van Thienen 1986, p. 194-195.

5 Een beschrijving van zijn leven en loopbaan is te vinden in: Jos Van Thienen 1992.

6 Dossier Constant Godelaine, respectievelijk onder het nummer 84-1461 en 84-1460.

7 Lees over de eerste oorlogsmaanden in: François Van Gehuchten 1988 en Jos Van Thienen 1997.

8 De buurt aan de kruising van Neerstraat en Vorsterweg.

9 Vermoedelijk de hoek Sint-Barbarastraat-Neerstraat.

10 Enkele voorbeelden: het gebruik van dialectwoorden en -uitdrukkingen, van het Brussels, van koeterfrans en koeterduits, van bijnamen, van plastische beelden; het verhaspelen van woorden (vliegmaxien, matriljeuzen, Ampoleon, poemmen en santenels, enz.); het dooreenhalen van taalregisters (bv. vloeken tijdens het gebed); .

11 Fragment uit een interview met Charlotte Janssens (°1902) op 27 augustus 1992 (bandopname in mijn bezit).

12 Hij raakte gewond bij schermutselingen aan het Punt, maar stierf in Genendijk. Heeft de dood van deze onderwachtmeester Constant Godelaine de inspiratie geleverd voor zijn verhaaltje over de heldendaad van Narres?

13 Jos Van Thienen 2005, p. 10-11. Henriëtte Thomas heeft het in dit interview ook over de vlucht naar het broek.

Zorgen voor morgen in 1504

Katrien, haar familienaam kennen wij (nog) niet, was weduwe geworden van Hendrik Moens. Ze had geen kinderen. We weten niet hoe oud ze was, maar de alleenstaande Katrien maakte zich alleszins zorgen voor morgen en haar oude dag. In het schepenregister N.42 (nieuw N.413) lezen wij op bl.22 op welke manier zij zich trachtte te verzekeren van een veilige toekomst voor zover dat in die periode mogelijk was.

Het jaar 1504 was het jaar van de oprichting van de Grote Raad van Mechelen, van de verzoening tussen Filips de Schone met Maximiliaan I van Oostenrijk met Lodewijk XII van Frankrijk. In dat jaar stierf Isabella van Castilië die in 1496 in Lier getrouwd was met Filips de Schone. Maar dat was voor Katrien een ver van haar bed show. In gezelschap van haar wettelijke en door haar gekozen voogd ofte “momboer” Peter Ghijsen ging Katrien, weduwe van Hendrik Moens, naar de schepenbank van Tessenderlo op 26 november 1504, toen Pasen op 7 april gevallen was en de 26ste en laatste zondag na Pinksteren op 24 november. Het was dus op een dinsdag dat secretaris Gilis Vekens, in aanwezigheid van schout en schepenen, in zijn ambtelijke stijl kon noteren:

Anno XVc ende vier, opten XXVIten dach Novembris, is comen voer scholtet ende scepenen Katherijn, Henrick Moens huysvrouwe was, met Peter Ghijsen haren geleverden momboer.

Katrien bezat wat meubeltjes en enkele goederen “have ende erve” die niet worden vermeld en waarvan zij de eigendom ter beschikking stelde van de gemeentelijke overheid als tegenwaarde voor levensonderhoud.

Ende heeft opgedragen in handen vanden heer die ghichte van allen haren have ende erve daer sij macht over heeft.

Katrien had een regeling voor kost en inwoon getroffen met een andere weduwe, Marie geheten, van wie de man Claes Ghijsen begin 1501 was gestorven zoals wij kunnen besluiten uit de verheffing van diens erfgoederen op 18 januari 1501 door zijn kinderen “de ghebrueders ende ghesusters” Henrick, Merten, Govaert, Heyn, Maeyken en Lysken. Deze Marie weduwe Ghijsen had het aanbod aanvaard, wat bekrachtigd werd voor de schepenbank. Daardoor werd Marie beheerder van de “have ende erve” van Katrien.

Ende Marie, Claes Ghijsen huysvrouwe was, is in dese voers. have ende erve geghicht ende gegoet met allen poenten van rechte.

Maar voor wat, hoort wat. De overeenkomst en kondities van de eigendomsoverdracht tussen Katrien en Marie betroffen als tegenprestatie kost en inwoon zoals het naar alle verhoudingen passend was voor een medemens en dat levenslang.

Op condicie ende voerwaarden dat Marie voers. dese voers. Katherijn houden sal van allen zaken des een mensche van noode is alzoelange als Katherijn voers. leven sal.

Klaarblijkelijk waren zowel Marie, die toch zes kinderen nog in leven had, als Katrien niet meer van de jongsten. Beiden hielden er rekening mee dat een van hen beiden voor de ander zou kunnen overlijden en namen zulke mogelijkheid op in hun kontrakt. Als Marie als kostgeefster vóór Katrien zou komen te sterven, dan zou Katrien weer alleen komen te staan maar wel opnieuw in het bezit komen van haar “have ende erve” en er bij iemand anders een overeenkomst voor kost en inwoon mee kunnen afsluiten.

Mer oft gevele dat Marie voers. sterve voer die doot Katherijns voers. ende Katherijn dan nyet gehouden en worde, soe mach Katherijn voers. haer goet int geheel naer haer nemen ende doen haer daer mede houden oft haren wille daer mede doen.

Maar wijlen Marie zou in dat geval als kostgeefster dus wel onkosten gehad hebben en Katrien kon niet zomaar opstappen met haar “have ende erve”. Ook dat werd opgenomen in de toenmalige “levensverzekering” en wel met precieze cijfers.

Mer des sal Katherijn voers. Marien voers. kinderen geven voer elcken jaer dat Marie Katherijnen gehouden heeft vijftien gulden.

Die vijftien gulden voor elk jaar onderhoud zou Katrien in dat geval aan de kinderen moeten betalen vooraleer ze opnieuw in bezit kon komen van haar “have ende erve”, maar wel met aftrek van de waarde van datgene wat wijlen Marie al definitief zou hebben gekregen van Katrien of zelfs te gelde gemaakt. De kinderen of “gerven” zijnde de geërfden van wijlen Marie zouden dan de tegenwaarde ervan moeten “corten ende afslaen” van de vijftien gulden per jaar kost en inwoon.

Ende dat sal Katherijn doen eer sij enich goet naer haer nemen oft aenverden sal, behoudelijck altijt dat Mariens kinderen oft gerven Katherijnen cortten ende afslaen sullen dat geen dat Marie van Katherijns goede gehaven oft voer gehadt heeft.

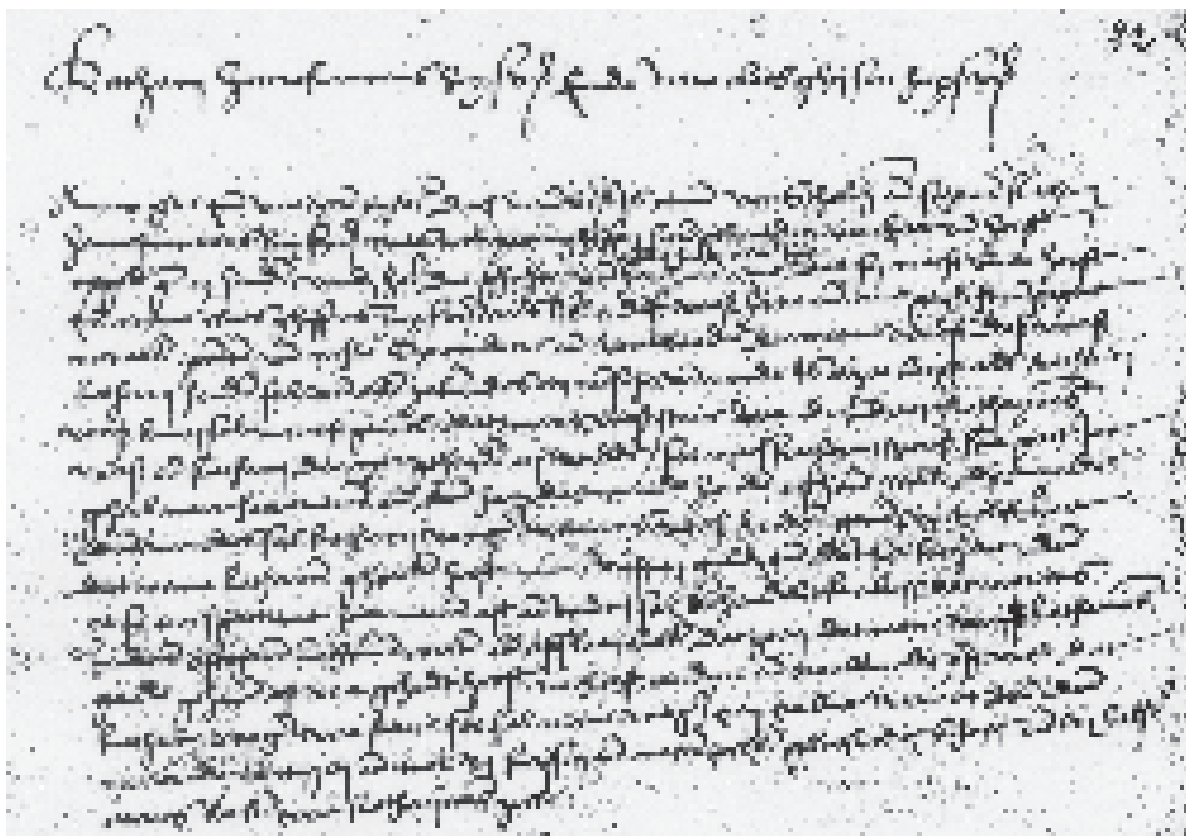
Maar het zou ook kunnen gebeuren dat kostgangster Katrien zou overlijden vóór haar kost-geefster Marie. In dat geval moest Marie instaan voor de begrafenis van Katrien met een fatsoenlijke uitvaart achteraf. Een begrafenis volgde zo snel mogelijk na overlijden, zeker in het zomerseizoen, zonder aanwezigheid van kennissen of vrienden. Terwijl een uitvaartdienst een week later volgde, waarop familie, geburen, kennissen en verderaf wonende verwanten konden aanwezig zijn. In de kerk werd dan “het baar”, de katafalk opgesteld. Dat was een konstruktie in de vorm van een huis op kleine schaal, bekleed met een rouwdoek, zijnde het baarkleed ofte “pelle”. De katafalk, waaronder men in modernere tijden de lijkstaf kon schuiven, was tot in de twintigste eeuw in onze contreien nog in gebruik. Katrien bepaalde in de schepenakte dat rond die katafalk, bekleed “metten pelle”, zes kaarsen zouden moeten staan en een brandende toorts ofte “tortijze”. En dat men van zes halsters koren een aantal broden zou bakken om na de dienst uit te delen aan de armen die de uitvaart zouden hebben bijgewoond, tot lafenis van “Katerijns ziele”.

Noch eest condicie ende voerwaerden oft viele dat Katherijn voergenoempt voer sterve, soe sal Marie voergenoempt een eerbaer uitvaert doen doen met eender tortijzen ende met VI kersen ende metten pellen gelijk behoert ende VI halster corens backen voer Katherijns ziele.

Wij kennen de familienaam niet van Katrien, weduwe van Hendrik Moens, maar wij hebben een vermoeden dat zij Katherijn Vander Hillen heette, de vrouw die op 14 november 1503, dus een jaar voor de overeenkomst met Marie weduwe Gijsen, een naamgenoot van wijlen haar man, een zekere Hendrik Moens van Koersel, als gevolmachtigde aanstelde om haar zaken te beredderen. Die akte uit schepenregister N.41 bl.033v van 14 november 1503 luidt als volgt:

Mechtichscap Katherijn Vander Hillen - Anno XVc ende drie, den XIII dach Novembris, is comen voer scholtet ende schepenen Katherijn Vander Hillen ende heeft ghemechticht inden rechte om haer mede te behulpen inden rechte, te weten ende gheheyten Henrick Moens van Choorsel ende wat hij aenset inden rechte van haren wegghen ende wint dat haer dat ghewonnen sijn sal ende wat hij verliest dat haer dat verloren sijn sal.

Ter illustratie geven wij hieronder de filmische weergave samen met de transcriptie van de originele schepenakte van de overeenkomst tussen de weduwen Katrien en Marie.

Schepenregister Oud N.42 Nieuw N.413 bl.022r

26.11.1504 Katherijn Henrick Moens huysvrouwe ende Marie Claes Ghijsen huysvrouwe

Anno XVc ende vier opten XXVIten dach Novembris is comen voer scholtet ende scepenen Katherijn, Henrick Moens huysvrouwe was, met Peter Ghijsen haren geleverden momboer ende heeft opgedragen in handen vanden heer die ghichte van allen haren have ende erve daer sij macht over heeft. Ende Marie, Claes Ghijsen huysvrouwe was, is in dese voers. have ende erve geghicht ende gegoet met allen

poenten van rechte. Op condicie ende voerwaerden dat Marie voers. dese voers. Katherijn houden sal van allen zaken des een mensche van noode is alzo lange als Katherijn voers. leven sal. Mer oft gevele dat Marie voers. sterve voer die doot Katherijns voers. ende Katherijn dan nyet gehouden en worde, soe mach Katherijn voers. haer goet int geheel naer haer nemen ende doen haer daer mede houden oft haren wille daer mede doen. Mer des sal Katherijn voers. Marien voers. kinderen geven voer elcken jaer dat Marie Katherijnen gehouden heeft vijftien gulden. Ende dat sal Katherijn doen eer sij enich goet naer haer nemen oft aenverden sal, behoudelijck altijt dat Mariens kinderen oft gerven Katherijnen cortten ende afslaen sullen dat geen dat Marie van Katherijns goede gehaven oft voer gehadt heeft. Noch eest condicie ende voerwaerden oft viele dat Katherijn voergenoempt voer sterve, soe sal Marie voergenoempt een eerbaer uutvaert doen doen met eender tortijzen ende met VI kersen ende metten pellen gelijk behoert ende VI halster corens backen voer Katherijns ziele.

Frans Van Thienen

Looise bijnamen werden familienamen

De familienamen zoals wij die nu kennen, ontstonden ooit als bijnamen. In de jaren 1000 tot 1200 hadden de bewoners in onze dorpen en dus ook in Tessenderlo slechts één naam, hun voornaam. Er waren toen veel voornamen in zwang, haast alle van Germaanse oorsprong: Tilman, Waltman, Ijsbrand, Sieger, ... Dat gaf eigenlijk weinig problemen. De dorpen waren klein, de namenschat groot en slechts weinig mensen hadden dezelfde voornaam.

In de jaren 1150-1250 kwam een grote ontginningsbeweging tot stand. De bevolking groeide en de mensen ontvluchtten de grote gesloten domeinen zoals Hof ter Aa of de Plesbeek; het Hof van Garth of de latere Kleinhoef; het Hof van Liebroek en van Loobos, ... Daar waren ze laten of lijfeigenen, gebonden aan de grond en verplicht aan hun heer toestemming tot trouwen te vragen. Ze mochten al blij zijn dat hij niet het *jus prima noctis* of het recht op de eerste nacht met de bruid opeiste!

Er kwamen meer mensen in het dorp wonen en tegelijk verarmde de namenschat. De katholieke kerk drong aan op het geven van christelijke namen. Als er heiligen waren met Germaanse namen was dat oké, maar van veel Germaanse namen was er geen heilige of christelijke martelaar als naamdrager. Daarom verdwenen die 'heidense' namen geleidelijk. Meer mensen en minder namen in het dorp betekende steeds meer mensen met dezelfde voornaam. Onderscheid moest er komen. De toenames waren geboren: Jozef, zoon van Peter werd Peeters; Jozef van Schoot; Jozef de Smet; Jozef met zijn blond haar werd Jozef de Witte, ... De cijnslijsten van de abdij Averbode in Tessenderlo uit de periode 1370-1400 bevatten de eerste schat namen van Looienaars. Zoals in Vorst Voordeckers de oudste stam is die toen al voorkwam, zo zijn in Tessenderlo de stammen Heselmans en Van Sweevelt de oudste. Dat zijn zowat de enige familienamen die in 1370 voorkomen en nu nog, wat niet betekent dat er rechtstreekse afstamming zou zijn.

Hesemans, Heseman, Haselmans, Van Sufelt, Swefelt, ... er waren vele varianten want de schrijfwijze stond niet vast. De klerken schreven naar goeddunken wat ze hoorden. Zowel de cijnslijsten uit 1370-1400 als de latere geregistreerde bijnamen tonen duidelijk aan dat alle Looienaars toen een toenaam hadden en dat ze -zoals onze familienamen nu- te verdelen zijn in vier hoofdcategorieën. Er waren:

- Verwantschaps- of afstammingsnamen, genoemd naar één van de ouders: Peeters, Janssens, Mariën, Beliën, ...
- Herkomstnamen, genoemd naar de woonplaats of een geografische plaats van herkomst: Van Schoot, Van Wetsberg, Van Baarle(Baal), Van Okselaar, ...
- Beroepsnamen: de Smet, de Clerck, de Coster, ..
- Kenmerknamen, genoemd naar een opvallend kenmerk van de naamdrager: de Witte, de Langhe, Roothoofd, ...

De toenames van toen, de officiële familienamen van nu en de bijnamen zoals die hier tot voor kort voorkwamen, hebben dezelfde kenmerken en zijn volgens die vier hoofdcategorieën te verdelen.

Tot de 16de eeuw waren die namen nog niet officieel genoteerd en veranderden ze voortdurend. We kregen dan het verschijnsel van de aliasnamen. Een Custers, afstammeling van een koster, is ondertussen smid geworden. Ze noemen hem dan

Custers, alias de Smet en wat later gewoon de Smet. Die latere bijnaam werd dan de eerste toennaam, terwijl de oudere bijnaam verdween omdat die niet meer toepasselijk was. Dat kon zolang de namen niet werden geregistreerd. De katholieke kerk legde door het Concilie van Trente op dat alle pastoors geboorten, huwelijken en overlijdens van parochianen moesten noteren. De toenmalige toennaam werd officieel genoteerd en vanaf toen, omstreeks 1600, lagen de familienamen grotendeels vast. Toen die registratie gebeurde, werd de toenmalige, 'toevallige' bijnaam de officiële familienaam. De nieuwe bijnaam die er later bijkwam, bleef altijd een bijnaam. Een Decoster in 1600 bleef met zijn kroost Custers of Decoster heten, hoewel hij ondertussen smid was geworden en door het hele dorp gekend was als 'de smet'.

Tot hier in het kort de theorie, nu de praktijk. We geven een beperkt overzicht van de Looise bijnamen vanaf de tweede helft van de 16de eeuw, de scharnierperiode voor het optekenen van de namen. We vinden de namen terug in de gemeentearchieven, de kerkarchieven en de parochieregisters, bewaard in het Rijksarchief te Hasselt. We laten de verwijzingen achterwege. Het voetnotenapparaat zou al te lang en te saai worden!

1. Verwantschapsnamen

Nu maken verwantschapsnamen ongeveer de helft van alle familienamen uit. Zij waren het populairst. Het was ook de eenvoudigste bijnaam: Jan van Jef van Louis... Opmerkelijk is dat in die mannenmaatschappij ook moedersnamen voorkwamen: Mariën, Beliën, Beten, Beyens, Truyens... Drie redenen: De man was van een ander dorp en dus onbekend. De kinderen werden naar de bekende moeder genoemd. Of: de moeder was een 'haagweef', een verlaten vrouw of eventueel een jonge weduwe die alleen instond voor haar kind. Of: de man moest het in persoonlijkheid afleggen tegen de vrouw die de broek droeg en beter gekend was in het dorp, het eeuwige verhaal van de zwakke pantoffelheld...

Het vermelden waard is dat in het middeleeuwse Tessenderlo de familienaam Sophiën, Sophyen manifest aanwezig was. De naam verkort dan tot Fyen wat we historisch correct niet Fijen maar Fieën moeten uitspreken.

1607: *Lyn Sophyen wordt Fyen.*

2. Herkomstnamen

1546: *Jan Bruynbaerts, alias Dievoerts.* Blijkbaar was er meer dan één man die Jan Bruynbaerts heette. Deze was van de Diepvoort en daarom kreeg hij die naam. Later zal dan Bruynbaerts wegvallen en is alleen nog sprake van Dievoorts of Van Dievoort. De Dievoort was een plaats tussen Vorst en Meerhout.

1547: *Reynderen van Huylst:* Hij woonde in Hulst. Ook in de 14de eeuw waren in Tessenderlo namen in voege als Van Schoot, Van Hulst, Van Engsborgs, Van Okselaar, Van Deurne, Van Wetsberg, Van Boekel, Inde Rijt, Opdeberg, Van Molenberg, Van Schoenhees... . De mensen werden genoemd naar de plaats waar ze woonden.

We vinden verder:

1570: *Aleydis Intdorp.* Zij woonde in het Centrum

1571: *Anna Van Aubruch* woonde aan de oude Brug. Het was een plaats op Schoonhees, nu nog op het kadaster bewaard gebleven.

1571: *Maria Van Andenberg*. Het was een oude middeleeuwse stam in Tessenderlo. De naam van Andelberge en Andenberge kwam veel voor. Was het een vervorming van Endeberge, Engsbergen?

1594: *Jaspar Lodewijckx*, alias *Wolberge* en in 1608: *Jaspar Wolberchs*. Hier een mooi voorbeeld van hoe een aliasnaam de nieuwe naam werd. Lodewijckx woonde in Wolbergen waar iedereen hem Wolbergs begon te noemen. De naam Lodewijckx was 14 jaar later verdwenen.

1572: *Maria Opdenbergh* of *Ob de Berrich* 1614: *Goris Van Ham* of *Goris opden Moelenberch*; 1615 *Dirick aenden Molenberch*.

1629: *Proles Petri Int stretken*. Hier is sprake van een gestorven kind van Peter die woonde in 't *stretken* (in het straatje).

1638: *Cornelis Inde hutte*. Hij heette Paessens maar zijn armzalig huisje was blijkbaar zo opvallend, dat de bewoner de naam ervan kreeg.

1604: *uytvaert van Heybloem*. Deze man bewoonde hoeve de Heibloem en werd kortweg 'Heibloem' genoemd; 1721 Catharina Scrijven in de Heybloem, Schoonhees

1721: *Jan Bockmans Paddenhoeck*. Jan Boeckmans woonde op de Paddenhoek. Lugubere namen in Schoot: padden die in verband stonden met heksen en gif en dan de Galgenberg en de Schrikhoek...

We leren ook uitgestorven Looise plaatsnamen kennen:

1588: *Aert Coppens alias Int Caer*. Het Caer was een plaats in Schoot waar hij toen woonde.

Mensen die uit buurdorpen inweken kregen bij hun komst in Tessenderlo als bijnaam de plaats van hun herkomst waar ze op dat ogenblik dus niet meer woonden:

1571: *Elisabeth van Verle*; *Jan Everbeurs huysvrauwe* of in het Latijn: *uxor Joannis Swolfs vulgo Everbeur*. Deze Jan Swolfs kwam uit Averbode.

In de 16de eeuw was er ook al inwijking uit 'verre oorden':

1591: *Gorrissen of Peer Hasselt vulgariter genoempt*. Deze Goris werd in de volksmond, door het *vulgus* (=volk) zo genoemd.

1581: *Merten Brosis, alias Gelders*. De stamvader kwam uit Gelderland.

1597: *Joanna in Gallia nata*; 1598 *Jen Dewals* (=De Wael). Deze Jeanne uit Walonië was in Tessenderlo neergestreken. Zij werd 'de Waal' genoemd en er werd geschreven dat zij in 'Gallië' geboren was. Daarmee kon Frankrijk bedoeld zijn, in feite de romaans- of franssprekende gebieden. De stam Marco, later Macquoi vestigde zich in de 17de eeuw in Schoot. In de 18de eeuw kwamen de eerste Godelaine en Duchesne als 'commiezen' of douanen naar Tessenderlo.

1684: *Lamboy den Duts*. Hij werd 'den Duits' genoemd.

1723: *Joannes Georgius Lieb Schoot alias Hans Jeurgh Lieb*. Ook hij was een Duitser.

Begin 18de eeuw werd ene Clerckx in Tessenderlo *chirurgus germanus* genoemd, de Duitse chirurgijn. Daarmee zitten we in de volgende categorie.

3. Beroepsnamen

Mensen werden genoemd naar het beroep dat ze toen uitoefenden. Namen als Staf Den Elektriker of Louis De Computerspecialist bestaan niet. Beroepen uit de jaren

1400 en 1500 werden onze familienamen.

Landbouw

Het merendeel van de mensen was actief in de landbouw. Het ging meestal om pachters of 'winnen' die zelf geen eigenaar waren van de hoeve die ze bewoonden en bewerkten. Een typisch Looise naam is Clonen, waarschijnlijk afgeleid van *colonus*, de latijnse term voor pachter, zinsverwant met een kolonist. Een gebruikelijke naam voor pachter was 'de win'.

1622: Jan de Win was Jan Merckx; 1630: Peter De Win (= Petrus Jacobs)

1668: Dirck Dirckx vulgo pachter Dirck.

Iemand die paarden of ossen kon houden, kreeg al enige status in het dorp. 1546: *Jan metten ossen onbegrepen sijns toenaems*. In Tessenderlo woonde ene Jan die ossen had maar de schepenen kenden zijn toenaam niet.

1570: *Maria Heiscepers* was een schaapherder of 'scheper' en die hoedden hun schapen bij voorkeur op de heide met zijn arme grond. Het schaap was de koe van de kleine man. Alleen arme mensen lieten zich op de hei zien. Dat waren 'heikneuters' of 'keuterboerkes'.

Veel ambachten hadden een landbouwverwerkende functie zoals de molenaar die het graan van de boer moest malen. 1570: *Peeter den molder* was de molenaar. Eeuwenlang waren in Tessenderlo slechts twee molens: de watermolen van Sweevelt en de molen op de Berg. Nu wordt dat 'de Oude Molen' genoemd om te onderscheiden van andere later exemplaren. Zo werd het tuig vroeger nooit genoemd. In Looi was gewoon sprake van de windmolen en zo was er lang maar één in het dorp. In Averboodse documenten die in het Latijn werden geschreven was sprake van de *ventimultor* uit Tessenderlo, de windmolenaar en daarmee wist ook iedereen wie ermee bedoeld was. De naam Van Sweevelt is heel oud en voor zover bekend is er maar één toponiem in Vlaanderen dat zo heet, zodat we kunnen stellen dat iedereen die Van Sweevelt heet, genoemd is naar die specifieke plaats in Looi-Punt.

Metaalbewerking

De belangrijkste metaalbewerker was de smid. In de jaren 1370 waren er al drie smeden in Tessenderlo actief. De 'smet van Schoot' was er ook bij.

1587: *Lucas Van Baelen alias Den Smedt*.

Waar de smid het ijzer smeedde als het heet was, was er ook een 'koudsmid' of 'koudijzer'. Meestal werd hij de kuiper genoemd. Hij was ook houtbewerker, in tegenstelling tot:

1554: *Jan den keteleer* en in 1595: *Bartholomeo den Ketelaer*. Zij werden genoemd naar hun beroep van ketelapper. 1714: *Arnoldus Ghijs alias in de wandeling Ketel Aert*. Een Arnold werd kort Aart genoemd en hij kreeg het voorwerp van zijn beroep voor zijn voornaam geplakt. Hij woonde in Boekel of Schoot.

Houtbewerkers

De bewerkingen waren achtereenvolgens hout hakken, zagen, glad schaven, timmeren, meubels maken of 'schrijn werken'...

1569: *Jan Verhagen alias Raymaker*. Hij was radenmaker en werd zo genoemd naar zijn beroep.

1585: *Peter Engelen alias de lathouwer*; 1604: *Tonis den timmerman*;

Van in de middeleeuwen waren er schoenmakers, maar leer was duur en schoenen dus ook. Goedkoper waren de houten staketsels rond de voeten. Nu spreekt men

van 'holen' of 'klonen' of 'blokken', in de Vlaanders van 'kloefen', waar de maker een 'kloefkapper' is. Het duidt aan dat er weinig respect was voor personen die hun kost verdienden met de voeten van andere mensen. We hebben de indruk dat in Looi vroeger gesproken werd van 'kloenken', wat later vervormde tot 'klonen'.

1649: *vrouw van den hoelclonckenmaker*; 1723: *Antoon Celen vulgo clunc van het Boshuis*.

1597: *Machiel den scuenlapper van Diest* 1615: *aert den scoenlapper*.

Andere beroepen

1565: *Franschen Schoenkannekens*. Was dit een pottenbakker die schone of mooie kannetjes maakte?

1595: Lambrecht Sas, alias den Decker. Dit was de strodekker, de afwerker van een huis. De 'plekker' was de man die de lemen muren bestreek. Als het huis 'geplekt en gedekt' was, werd de mei gedronken.

1623: *Jan Neuteleers vulgo Jan den Metser*

1632: *mande lappers vrou*

1676: *Aen Thijs Lekens of Lenaerts alias Thijs de kremer*. Het oude woord voor koopman of leuder was 'kremer', die zijn 'kremerij' of handelswaar in een 'hot' of marskraam verkocht.

4. Kenmerknamen

Mensen waren groot of klein van gestalte; hadden blond of 'wit' haar of ros of zwart, ze zagen scheel of liepen kreupel. Meedogenloos werd die bijnaam op hun persoon gekleefd.

1549: *Jan Van der Veken alias Jonge Lange*. Hij was groot van gestalte, een lange, maar er was blijkbaar nog één die zo werd genoemd en die ouder was als deze man.

1595: *Jaspar Langreynders*. Reynders komt van Reinhard-Reinaart-Reynder. Dit was 'de lange Reynder', groot van gestalte. *Cleyn Heynken* was de kleine Hendrik.

1619: *Maria Lange Jans* of: Maria zoon van lange Jan.

Ogen die niet recht stonden inspireerden de bijnaamgevers in het dorp:

1679: *Jan Matheuwis alias Scheel hansken* en *Dingen Oyen uxor van Scheyl Hansken*;

1680: *Item aen schele Gielen*.

Ook bijnamen waarvan de betekenis niet duidelijk is, komen voor:

1586: *Jannen die men Clitsken* noemt; 1588: *Jannen Aerts alias Clinckaert*

1595: *creupel Jan*; 1666 *creupel Mayken* (=Maria Helena, dochter van schout Corselis).

1635: *Helena Cromvoets; Lijn Crompvoets*; 1668: *Nicolaus Claes vulgo Platnues in Scherhagen*. Hij had een platte neus en woonde in Gerhagen.

Scheef, dik, slim, zwart,... alles kwam aan bod:

1752: *In d' Ulfhey het groot lant achter het huys vulgo Scheve Peer*; 1685: *Henrick Aertnijs vulgo den Dicken*; 1676: *Item aen de weduwe van slimmen Thijs*; 12 maart

1670: *den hacker vulgo Swerten Jans*

Vernoemingsnamen horen ook thuis bij de kenmerken. Mensen krijgen namen van dieren, waarmee ze blijkbaar gelijkenis vertoonden of van voorwerpen, die ze belangrijk vonden of bezaten...

1592: *Jan Negenmanneken en de Negenmannekens gueden*. Een 'negenmanneke'

was een klein geldstukje. 1595: *Margriet Mertens alias Negenmennekens*; 1598: testament *magister Henrici Mertens dictus Negenmannekens*
1659: Jan Emmens alias *Toeback* en zijn echtgenote *Tobacks vrouw* (=Margaretha Houtmeyers); 1670: Joannes *Emmens vulgo Toeback*; 1666: Catharina Emmens *Toebax-dochter*. Hieruit leiden wij af dat midden 17de eeuw het gebruik van tabak al ruim verspreid was. Bepaalde mensen waren verslaafd en kregen er een bijnaam door.
1669: Joannes **Heytmeyers vulgo Boterhammeken**. Ene Houtmeyers werd zo genoemd.

Vernoemingen naar dieren zijn begrijpelijk.

1621: *Elisabeth Cilien vulgo Peerts sieck liggende in haer huys Tgerhaghen*. Zij werd vergeleken met een paard.

1653: *Margareta Joosten, vrouw van Henrici vulgo Snoexken*. Hij heette Seuppens. Was hij zo klein en mager dat hij snoekje genoemd werd of was het een veelvraat?
1588: *Gertruydt Meer alias Swolffs*. De familienaam Swolfs is blijkbaar ontstaan als vernoeming naar wolven die in onze streken tot de 18de eeuw veel voorkwamen. Herhaaldelijk werd een wolvenjacht georganiseerd. De familie Swolfs leverde schouten en notarissen van Tessenderlo af en stond lang geleden in hoog aanzien. In de jaren 1724-1729 is herhaaldelijk sprake over een arme, zieke vrouw die 'de wolvin' werd genoemd, in Deurne woonde en veel bijstand van de armentafel nodig had.

1724: *aen jan mariën voor beygestaen te hebben de wolfvinne in haere sieckte 1-15; aen de wolfinne 1 vat*

1727: *leem voor het huysken van cecilia schapmans; aen een pot bier voor de wolfinne; aen adriaen heselmans van de wolfwinne te houden*.

1729: *aent cureren van de wolfinne; item voor het gaede slaen van cecilia schapmans in hare sieckte; aen een dootkist voor de wolfinne; begraefenis van cecilia schapmans. Aen machiel wolfs voor het leijcken van de wolfinne*.

Cecilia Schapmans, dochter van Adriaan junior en Cecilia Van de Loock werd geboren op 26 oktober 1649, trouwde met Jan Claes en kreeg vier kinderen. Zij woonde in een lemen hutje in Deurne en was 80 jaar toen ze stierf.* Op dat ogenblik was ze al 34 jaar weduwe. Ze zat totaal aan de grond, werd onophoudend gesteund door de Looise armentafel en ze was op het einde zwaar ziek. Blijkbaar was er niemand van haar familie om haar op te passen. Adriaan Heselmans werd door de armentafel betaald om haar tijdens de ziekte bij te staan in haar laatste levensjaren. Had die ziekte te maken met haar bijnaam de Wolvin? Was die ziekte de reden dat haar kinderen haar in de steek hadden gelaten? Op 9 november 1729 stierf ze in Deurne. Ze kreeg een pro Deo begrafenis, betaald door 'den arme' met de minst mogelijke kosten.

Zo duiken uit de plooiën van de plaatselijke Looise geschiedenis minder fortuinlijke mensen op. Het mag duidelijk zijn dat vroeger iedereen een bijnaam had. Sommige namen komen nu kwetsend over maar daar werd vroeger geen rekening mee gehouden. Alleen mensen uit een familie met een 'schone' bijnaam zullen betreuren dat er nu geen bijnamen meer worden gegeven.

François Van Gehuchten

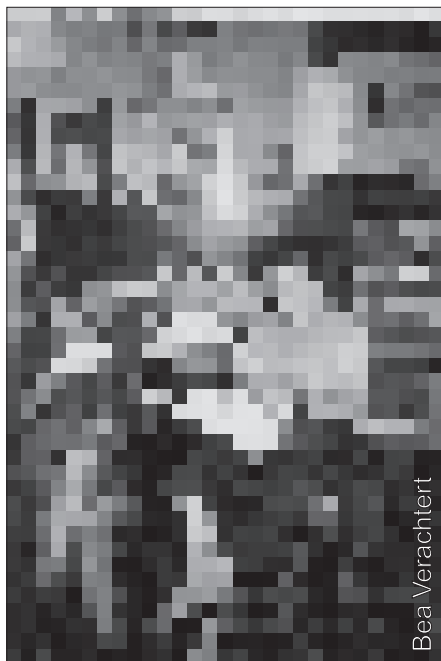
*Parochieregisters Deurne, bewerking Frans Van Thienen.

Oep den boek Winkelen tussen (de) twee oorlogen

Hoeveel winkels zijn er in Tessenderlo? Een vraag waar ik niet zo dadelijk een antwoord zou kunnen op geven. Het zijn er in ieder geval veel. Waren het er vroeger veel minder? Ik heb altijd gedacht van wel maar als ik lees dat er alleen al op 'De Berg' omstreeks de jaren '30 zeven winkels waren dan moet ik mijn mening herzien. Louis Van Thienen grasduinde voor ons even in het winkelverleden van 'De Berg'.

De Berg, met zijn 1500 inwoners, heeft het enkele jaren zonder winkel moeten stellen. Gelukkig zag de Lidl in 2001 het gat in de markt en nu krijgen we er nog een kleine Colruyt (Okay) bij.

Dit is nog altijd een groot verschil met de jaren '30, toen hadden we niet minder dan 7 winkels en 6 herbergen (nu nog één) voor 350 bewoners. "In de Kempen" (Charel Geboes), "Berg Sport" (Pol Jannes), "De mus" (G. Aldelhof-Volders), "In de Congo" (Louis Gijbels), "het kelderken" (L. Schoumans) en "De Lindeboom" (H. Willems) klinken bij ouderen zeker bekend in de oren. Een slachter, een velo- en een verfwinkel (R. Seuckens) maakten de zaak compleet.

Georges Verachtert baatte in de Diesterstraat (nu Silhouette) een winkel in fotoartikelen uit. Op deze foto, in de winkel genomen, herkennen we Walter en Magda Verachtert.

Ik ben groot geworden tussen klanten, "voyageurs" en winkelwaar. In een buurtwinkel kon men alles vinden wat een gewoon gezin nodig had, dus nuttige zaken. De meeste producten als koffie, rijst, klontjes, "greze" suiker, bonen, erwten, stroop, olie, smout, azijn, bruine zeep... stonden in balen (50 kg), dozen, kuipen, tonnen of kruiken en alles moest gewogen of afgetapt worden. Vooraan stonden de bakken en rekken met eetwaren, tabak, sterke drank en de verpakte goederen: conserven, confituur, chocolade, peperkoek, waspoeder (Vigor, Soleil, Persil!)... De achterste toog diende voor ellegoederen en gebruiksartikelen allerhande: nagels in alle maten, koord, kozelen, roosters en bollen voor de Leuvense stoof, opneemdoeken, zakdoeken, voorschoten, hemden, ondergoed, balen katoen, borstels en hooigristsels, tonnen met vogelzaad, wetstenen, scharen, naalden, krulspelden, luizenkammen, luizenpoeder, vliegenvangsters, stoofpoets, blink, tassen, teljoren, stoofpotten, glazen voor de petrollampen, klompen in alle kleuren en maten.

Snoep was er weinig te kiezen: chocolade Kwatta (met soldaatjes), Meurisse en Ruelle, karamellen Lonka en L'abeille, warme rek, zwarte nestels, "klissap", zuuthuit", babeleers die in dozen van 10 kg op de toog stonden en waarvan elke klant een tipzakje kreeg als traktatie. Bij de koekjes had men alleen Petit Beurre, halvemaantjes en Dessert Royal met chocolade tussen alles, alles van De Beuckelaer. "Crème-glas" verkochten we niet en dat vond ik spijtig. Daarvoor moest ik in de geburen naar de concurrentie gaan: Pier Verwimp, Jef Wolput of "den Huup"

(Dré Coomans). Appelsienen en vreemde appels waren een seizoensproduct van sinterklaas tot Pasen.

Petroleum was onmisbaar voor de verlichting en de stallantarens, want veel huizen hadden nog geen elektriciteit. Dat vat stond in het bloemkot achter de winkel, bij de bloemist die wel een ton kon bevatten. Iedereen bakte toen nog zijn eigen brood. Ook het carbuurvast had daar zijn vaste plaats. Carbuur (calciumcarbide) werd gebruikt voor de velolamp en gaf een helder licht. Als er iemand ging trouwen werd er ook met carbuur geschoten: een blikken doos met een gaatje achteraan, carbuur erin met een beetje water, deksel erop, een brandende lucifer voor 't gaatje en met een luide knal rammelde het deksel over de kasseien.

Met de kermis verkochten we kisten gedroogde pruimen, appels, abrikozen en rozijnen voor de vlaai en de mik. Het vak pekelharing, de bakken Lummens bier, de zakken zout (iedereen slachtte elk jaar minstens een varken) en de kisten eieren stonden in het magazijntje.

Voor het veevoeder moest men naar het groot magazijn waar de zakken met zemelen, maïs, kortmeel, kriek, lijnmeel, lijnkoek, vleesmeel me een straffe geur, schilfers, kiekeneten en oesterschelpen hoog opgestapeld lagen. De boeren haalden het met de hondenkar, met de kruiwagen getrokken door een hond of met de kar en het paard verwachtte dan altijd een paar suikerklontjes. Bij paarden die niet "knoepten" durfde ik die zelf wel met een bange hand geven. Op al dat voeder kwam natuurlijk het ongedierte af. Ratten en muizen hadden we bij de vleet en noch katten, vallen of vergif konden daar iets aan verhelpen.

Deze foto werd genomen in 1953 op een handelsbeurs die plaats vond in de lokalen van de broederschool. Op de foto zien we Leon Thijs, Maria Van Sweevelt en Paul Thijs. Zij baatten de winkel 'In de Boerenschuur', een zaak gelegen langs de Geelsbaan, uit. In de Boerenschuur was genoemd naar de schuur die zich achter het gebouw bevond en waarin o.a. toneel gespeeld werd.

De winkel was de ganze week open van kwart voor zes 's morgens als de fabrieksarbeiders tabak en sigaretten nodig hadden, tot 's avonds kwart over tien, als die van de middagpost naar huis reden. Ook 's zondags was er geen pardon, zelfs 's middags had iemand wel iets nodig of waggelden een paar dronkebroers die bij "Boeske" zaten de steenweg over voor een snee kaas met mosterd of een

zoute pekelharing. Veel boerinnen brachten boter en eieren zelf en namen voor die waarde winkelwaar mee. Heel wat mensen kochten echter “oep den boek” en betaalden als ze hun “konzem” (‘quinzaine) getrokken hadden.

Zo’n winkelboek van vlak na de eerste wereldoorlog, een register van 480 blz. formaat 42 cm x 18, is niet alleen interessant voor de volkse namen van de klanten als: De Voeger, Warke van Terus, Mie van Noot, Vé van ‘t Boshuis, Door van Naat, War Macour (Macquoi)... maar vooral voor de prijs van de producten en de hoeveelheid die werd gekocht.

Hierbij een prijslijst van enkele producten in 1920 en 1935 (per kg of liter)

	1920	1935
Brood	1,50	2,50
Suiker	2,00	3,60
Bloem	1,00	1,30
Koffie	5,50	15,00
Azijn	0,70	1,25
Petroleum	0,40	1,40
Boter	9,00	18,00
Mosterd	0,90	1,00
Olie	2,50	4,00
Sigaretten 20	1,20	2,20
Bitter	2,00	4,40
Blaadjes	-	0,50
50 g tabak	-	3,00
stok “klissap”	-	1,25
nestels	0,30	0,40
zout	0,40	0,50
carbuur	-	1,40
rijst	2,30	1,80
vet	6,40	-
spek	6,00	-
peperkoek 500 g	2,50	-
kaas	10,50	-
chocolade	-	1,00
klompen paar	3,50	-
bruin zeep	3,50	-
per 50 kg		
lijnmeel	47,00	48,00
zemelen	41,00	41,00
kriel	25,00	32,00
schilfers	-	41,00
meel	60,00	-
maïs	37,00	34,00
lijnkoek	-	61,00
korrelvoer	-	52,00

Men werkt wel 48 uur per week maar de gezinnen waren groot, de lonen bedroevend laag (2 à 4 fr per uur) en van kindergeld (voor 1930) en “dop” was er geen spraak. In 1944 verdiende ik op de PCT 3,50 fr.

Wat nog opvallend is :

- Vet en stroop waren smeersel nummer 1.
- Wit zand was onmisbaar voor het strooiden op de rode vloer. De Diesterse zandboeren leverden elke week aan huis en toch was er ook een voorraad in de winkel, 0,25 fr per emmer.
- De koperen centen waren nog in omloop want men rekende nog op de centiem.
- “Luxeartikelen” als koffie en kaas kocht men nog per “vindeel” (vierendeel van een pond = 125 gr).

Fons, Louis en Sus Huybrechts waren zandboeren die woonden in Diest. Dagelijks trokken ze van Diest naar Kwaadmechelen om wit zand op te halen dat ze nadien verkochten. Op de foto herkennen we Sus, de laatste van de drie zandboeren.

Vooraf dit laatste wijst op de armoe in veel gezinnen. “Poelen” was dan ook een gewone zaak waar men niet beschaamd over was. Opmerkelijk, in heel het boek is niets onbetaald gebleven, ook al werd er geld besteed aan tabak, sigaretten, “Elixir d’Anvers” of het “Wit stroopke”.

Tot slot trachten we de levensduurte even te vergelijken: Hoe lang moest men bijvoorbeeld werken voor een reep chocolade Jacques?

- 1935	prijs 1 fr	20 à 30 min
- 1955	prijs 5 fr	10 à 15 min
- 2006	prijs 16 fr	2 à 3 min als het een zwartwerker is.

Commentaar overbodig, ook al is de vergelijking met andere producten minder frappant.

Die goede arme oude tijd!?!

Louis Van Tienen

Maarten als laatste man

Dat roken ongezond is daar zijn we het bijna allemaal over eens. En toch, de verstokte roker denkt nog altijd: 'het is geen man die niet roken kan'. Pijprokers en ook sigarenrokers willen dat gezondheidsgevaar nog wel eens relativeren. In tegenstelling tot de het roken van sigaretten wordt het roken van een pijp of een sigaar vaak verheven tot een kunst, iets sacraals bijna. In ieder geval iets dat voor de gezondheid minder schadelijk is. En toch geven ze uiteindelijk evengoed 'de pijp aan Maarten'. Frans van Thienen mijmert in een nostalgische bui over besnorde pijprokers en... de pijp van Maarten.

Waar zijn ze naartoe? Waar zijn ze gebleven? Nergens meer te zien. Nergens nog te vinden. Van tafel geveegd. Van de aardbol verdwenen en in het niet verzwonden. De pijpen!

Op gebruikte familiefoto's vinden wij ze nog: de besnorde, bebaarde pijprokers, onze grootvaders die als het ware tot bij Sinte Pieter zouden doorgaan met dampen en alsnog paffend wilden ten onder gaan. Hun ziel hing er van af. Hun vrouw lieten ze soms thuis maar hun pijp hadden ze altijd bij zich.

Het pijpenrekje naast de schoorsteenmantel (wat een mooi grootmoederlijk woord) met het koperen plaatje: "Het is geen man die niet roken kan", wie heeft dat nog? Hangt er nog een pijp in? Het "ideale-man-zijn" hing toen niet aan een zijden draadje, maar aan twee stevige nagels in de muur. Macho's van tegenwoordig hebben andere prioriteiten. Ik zie het rekje nog hangen met zijn vijf koperen beugeltjes, een halve meter onder de prent "God ziet mij, hier vloekt men niet" met zijn zeven strenge Bijbelwoorden. Vijf en zeven: samen twaalf. Een oom van mij heeft me ooit wijsgemaakt dat dat de twaalf artikelen des geloofs waren. Deels rookartikelen weliswaar.

De notaris en zijn meerschuiimen pijp, de burgemeester met een neusbrandertje, nonkel Jan met zijn doorroker: de eeuwigheid is hun deel. Bij leven en welzijn hanterden zij ooit met zwier de pijpekoter of pijpepeuter. En vertellen dat ze konden. En overdrijven. Het hoge woord voeren was compensatie voor andere frustraties. Ze vergaten het ongemak van het speeksel aan de zijkant van hun onderlip. En de minder spraakzamen vulden de zeldzame open ruimtes: ze plaatsten op tijd en stond een gezapig en langgerekt "Jaaa, jaaa".

Allemaal zijn ze gestopt met roken. Toen ze dood gingen. Toen ze hun pijp aan Maarten moesten geven. Die Maarten moet intussen al een kollektie pijpen hebben opgespaard. Want in de ronde van Franrijk zijn er die hun pijp aan Maarten gaven. En studenten op de universiteit. En ongeduldige verloofden. En zelfs mislukte politiekers weten waar ze met hun pijp moeten blijven. Verdorie nog aan toe. Allemaal pijpen. En van overal komen maar pijpen toe. En Maarten maar binnenhalen.

Heden ten dage zijn er geen pijpen meer in het openbare leven. In gezelschap niet toegelaten. Om man te zijn duldt men geen minilokomotieven meer. Er nadert een

tijd dat men nog alleen spreekt van regenpijpen, doorvoerpijpen en van grootse plannen die in de pijplijn zitten. En van de vlam in de pijp. Maar dan gaat het om de uitlaat van hun cabriolet.

Leg aan een jongere binnenkort maar eens uit waar het vandaan komt dat de pijp aan Maarten geven onder andere gelijk staat met doodgaan. Laat staan dat ge moet uitweiden over de betekenis van “om zeep gaan”, wat dan weer gelijkstaat met “het hoekje om gaan”. Zij gaan om sigaretten in de winkel om het hoekje. Eigenlijk is het simpel. Voor hen is Maarten met zijn pijpen de pijp uit.

Frans Van Thienen

1930, bloemenhulde aan het monument van de gesneuvelden. De man achter het orgel is Georges Verachtert.

Het rovershol Tessenderlo (15)

Zoengedingen en strafbedevaarten waren eigen aan middeleeuwse rechtspraak bij conflicten met doodslag of verwonding tot gevolg. Wat zoengedingen waren en waarvoor en wanneer ze werden toegepast lezen we in ons vorig nummer. In dit nummer hebben we het over het einde van de zoengedingen en over een ander merkwaardig ritueel om de dader van een crimineel feit met God en het slachtoffer in regel te brengen: de strafbedevaart.

2.2. Verwateren en verdwijnen van de zoengedingen

De zoen was een middeleeuws gebeuren. In de jaren 1500 viel het nog veel voor. Na 1600 werd het veel minder toegepast. Dat had te maken met de centralisatie van het rechterlijk apparaat dat de onafhankelijke lokale rechtspraak aan banden legde. Het Romeinse recht was de opmars ten nadele van het plaatselijke gewoonterecht begonnen.

In de jaren 1580 toen de pest en de oorlogen verschrikkelijk woedden, werd in de akten veel minder aandacht besteed aan de zoenstukken. Het werd kort genoteerd want er waren veel grotere moeilijkheden in het dorp gerezen. Bovendien moet duidelijk zijn dat een zoenstuk alleen kon gebeuren als de dader welgesteld was. Problemen rezen als de dader arm was. In 1582 was er een 'ambetant geval' gebeurd in Tessenderlo. De veldwachter of dienaar, die rechtstreeks onder de schout stond, had een man doodgeslagen terwijl hij in functie was. Veldwachter of dienaar Marten Oyen had Jan Suppens gedood tijdens een ruzie. De schout sprak ten goede voor zijn rechterhand. Hij had een zoen gedaan met de familie van het slachtoffer die echter niet veel had kunnen ontvangen *aengemerckt Merten arm is en belast sijnde met wijff ende kindt*. Voortaan mocht hij zich vrij bewegen, maar moest aan de landdrossaard één goudgulden betalen.¹

Op 11 juli 1585 werd de rekening vereffend van de zoen voor de doodslag die de Hasselaar Machiel Van Elderen had gedaan op de Looienaar Jan Thijs. De familie en vrienden van Thijs hadden de zoenpenningen ontvangen. Daarvan ging vijf gulden naar de armen in Tessenderlo en werden de kosten van de begrafenis van Jan Thijs betaald. Blijkbaar was het ongeluk in Hasselt gebeurd, want daar in huis Den Arend vond de zoen plaats. Thijs had voordien schulden gemaakt toen hij in de gevangenis van Zoutleeuw had gezeten. Die schulden werden door de dader ook overgenomen. Voor de kinderen van Thijs werden kleren gekocht: een jasje en een broekje of *een roxken ende boxken* zoals het toen heette.²

2.3. Strafbedevaarten

Naast een zoenkruis en erediensden bestond er een ander merkwaardig ritueel om de dader met God en het slachtoffer in regel te brengen: de strafbedevaart. De dader moest een lange pelgrimstocht afleggen naar een heiligdom om daar

¹ RAH. Tessenderlo, reg. 88, nieuw 535, 1579-1587, fol.82v.

² RAH. Tessenderlo, reg. 88, nieuw 535, 1579-1587, fol.126r-127r.: De maerten inden Arent tot Hasselt als men die soen tracteerden tot drincgelt. Item gegeven Thomassen Elens dat hij jannen Thijs geleent hadde int gevanckenisse tot Leeu; ook Lijnen Thielens dat Jan Thijs haar geleend hadden int gevanckenisse tot Leeu. Nog costen die Jan Thijs had geleend in dlossen uut den gevanckenis tot Leeu.

nog eens om vergeving te smeken. Een bedevaart was toen duur door het aan te schaffen verblijf en voedsel onderweg en ook gevaarlijk omwille van straatrovers en zwervende soldaten.

Aanvankelijk bestonden pelgrimstochten naar Jeruzalem. Door de muzelmaanse veroveringen en de faliekant uitgevallen kruistochten viel dat bestemmingsoord nagenoeg weg. Nicosia op Cyprus kwam in de plaats en natuurlijk was er nog de heilige stad Rome die ook veel bedevaarders te verwerken kreeg. In de late middeleeuwen groeide de aantrekkingskracht van Sint-Jacob van Compostella in het Spaanse Galicië. We vinden in Tessenderlo drie uitspraken terug van strafbedevaarten naar Sint-Jacob, de laatste zelfs nog in 1673.³

De meeste verre bedevaarten voor de Looienaars reikten echter niet verder dan Frankrijk, met twee plaatsen die eruit springen: Rocamadour en Vendôme in centraal Frankrijk. Als ze in Tessenderlo die moeilijke, vreemde namen moesten opschrijven penden ze het raarste eerst neer: *Vindomen, Vinossen, ... en Rucamedouwer*. Zoiets ligt de Looienaar in de mond: *deur-duijer; haar-houwer, ...* Dichterbij werd Sint-Joost-ten Node bij Brussel bezocht.

Strafbedevaarten werden niet alleen geëist of toegekend voor geweldpleging, maar ook voor diefstal. In 1548 zat er in Engsbergen een haar in de boter. Hendrik Gijsen daagde Claes Gijsen voor de Looise schepenbank. De verweerder had een slot op hun gemeenschappelijke schuur geplaatst zodat de aanklager niet meer binnenkon. Hij had een "ongerechtigd gebruik van de schuurarde gedaan." Hendrik eiste van Claes voor *alsulcke misbruyck eenen wech te Vindomen ende te Ruckamedouwer*.⁴

Op 26 april 1593 was Jan Pauwels schout of luitenant-drossaard van Beringen en Tessenderlo. Hij had Huybrecht Ruybens laten veroordelen door het beroepshof van Vliermaal om een bedevaart te doen naar *Vendome*. De veroordeelde kocht echter die straf voor 50 gulden af.⁵

Steven Hendrix zat in 1594 in geding tegen Peter Houben. Steven had gevochten met Peter maar hij had het onderspit gedolven, er flink van langs gekregen en er kwetsuren aan over gehouden. Hij eiste het meestergeld voor de dokter terug, evenals de gemaakte kosten die voor de schepenen van Breugel bij Peer waren gemaakt. Ook eiste hij van de dader dat hij 'een weg' of strafbedevaart naar Sint-Joost zou doen.⁶

Een strafbedevaart kon ook voor andere delicten dan doodslag, verwonding of diefstal worden uitgesproken. De prins-bisschop voorzag de straf in 1666 zelfs voor het vangen van duiven. Op 6 januari 1666 werd in Tessenderlo een nieuw prinselijk mandaat gepubliceerd. Daarin werd te keer gegaan tegen het vissen met schepnetten; dat 'duifhuizen' werden opgericht zonder toestemming; dat duiven werden gehouden, dat met vallen, lokduiven en hagelgeschut werd gejaagd op

3 De zaak Margriet Van der Voort wordt behandeld in één van de volgende nummers.

4 RAH. Tessenderlo, schepenregister 1, (nieuw 39), 1547-1550, fol.37v,39r, 43v.

5 RAH. Tessenderlo, schepenregister 89, fol.66v.

6 RAH. Tessenderlo, schepenregister 96, (nieuw 555), 1572-1606, fol.175v: *meester gelt als geteerde costen voor scepenen van Broogel als oock van een wech Sint-Joos bij hem gequeten*.

duiven “tot nadeel van ons en van onze vazallen.” Die duiven waren schadelijk voor de boeren, die er dus jacht op maakten, maar dat mocht niet van de heren. Als straffen werden weer geldboeten voorzien maar ook een voetweg naar ‘Sint-Jacops in Galissen’, of Sint-Jacob van Compostella in Galicië, Noord-Spanje.⁷ Dat betekende dat het simpel vangen of doden van duiven kon beboet worden met een tocht van meer dan vierduizend kilometer, heen en weer naar Spanje!

François Van Gehuchten

7 Br. M_Ax, 151; RAH. FT. 70 gichten 6-1-1666

Inhoud

Voorwoord	1
Naar de wortels van de Looise revue	2
Zorgen voor morgen in 1504	9
Looise bijnamen werden familienamen	13
Oep den boek	19
Maarten als laatste man	23
Het rovershol Tessenderlo (15)	25

Vergeet niet uw abonnement voor 2007 te hernieuwen. De prijs blijft 10 EURO voor drie nummers en een uitgebreid themanummer. Gebruik bij voorkeur bijgevoegd overschrijvingsformulier.

**En waarom geen abonnement cadeau doen als kerst- of
nieuwjaarsgeschenk?
Een origineel en boeiend geschenk.**

Kalender opendeurdagen 2007

6 januari 1ste zaterdag
18 januari 3de donderdag

5 februari 1ste zaterdag
15 februari 3de donderdag

3 maart 1ste zaterdag
15 maart 3de donderdag

7 april 1ste zaterdag
19 april 3de donderdag

5 mei 1ste zaterdag
24 mei 4de donderdag
LET OP!

2 juni 1ste zaterdag
14 juni 3de donderdag

7 juli 1ste zaterdag
19 juli 3de donderdag

4 augustus 1ste zaterdag
16 augustus 3de donderdag

1 september 1ste zaterdag
20 september 3de donderdag

6 oktober 1ste zaterdag
18 oktober 3de donderdag

3 november 1ste zaterdag
15 november 3de donderdag

1 december 1ste zaterdag
20 december 3de donderdag

ENKELE WEGWIJZERS NAAR ONZE VOOR- OUDERS IN TESSENDERLO

1. Periode 1597-1997

Gebruik driedelige lijst van geboorten 1597-1797 waar men bij elke geboorte het nummer van het Familieblad vindt.

2. Periode 1797-1813

Gebruik bundel met de 4 zebra-strepen (uitvoering rood, groen of zwart) waar men een alfabetische Familielijst vindt. (Sinds 2006 ook opgenomen in nieuwe lijst 1997-1900 voor °X+ zie onderaan)

3. Periode 1797-1900

Gebruik vooral de huwelijkslijst met gele band en zwarte streep waarin ook geboortedatum en geboorteplaats van de partners zijn opgenomen.

Kijk ook eens bij de militieplichtigen uit de geboortejaren 1794 tot 1855.

Vergeet zeker niet de Volkstelling van 1847-1867: eerst de alfabetische lijst in 2 delen die verwijst naar de 2-delige lijst per wijk en huis met alle bewoners, inbegrepen verloop gedurende 20 jaar.

4. Periode 1900-1930

Hiervoor wordt een klapper voorbereid. Periode 1900-1920 is reeds beschikbaar.

**LET OP!!! ZIJN NU OOK TER INZAGE DE VOLLEDIGE
VERNIEUWDE KLAPPERS ° X + VAN DE VOLLEDIGE
PERIODE 1797-1900**

Openingsuren: 1ste zaterdag van 9.00 tot 12.00 uur Archief
3de donderdag van 19.00 tot 22.00 uur Archief

kelder gemeentehuis - volg wegwijzer achter de kerk

